

Учёные записки Брестского государственного технического университета

УДК 902/904(476)

Зайцава В. Я., Сінчук І. І.

НЕПАЛІВАНЫ ПОСУД З НЯСВІЖА

Па матэрыялах раскопак 1991 г. у г. Нясвіжы аўтары прапануюць тыпалогію непаліўных начынняў 15 - 19 стст. Прыведзены дадзеныя па гіграскапічнасці - вывучаныя непаліваныя ўзоры маюць меншую гіграскапічнасць у параўнанні з паліўнымі і дымленымі. Вывучаны хімічны склад 5 узораў (існуе розніца паміж вырабамі з краснажгуцейся гліны і белоглінянымі па змесце Fe_2O_3). Даны дыяметры венцаў у залежнасці ад тыпу пасудзіны (найбольшы сярэдні дыяметр маюць гаршкі тыпу I - 18 см, астатнія каля 15 см, накрыўкі з-за вялікага дыяметра суадносяцца з міскападобным посудам). Непаліўныя гаршкі даюць самыя старажытныя на тэрыторыі Нясвіжа ўзоры керамічных вырабаў, якія датуюцца 15 ст. (Тыпы I-II). Гэта азначае, што па дадзеных археалогіі Нясвіж належыць выключыць з пераліку летапісных гарадоў Беларусі.

Уступ. У час археалагічных прац ў Нясвіжы ў 1991 г. на плошчы 127 м кв. быў ускрыты культурны слой 15-19 стст., знаходкі з якога характэрызуюць матэрыяльную культуру Нясвіжа. Асобныя вынікі вывучэння керамічнага посуду з калекцыі экспедыцыі "Белспецпраектрэстаўрацыі" 1991 г. друкаваліся раней. [1; 2; 3; 4].

Да непаліванага посуду аднесены теракотавыя вырабы з чырвоным і белым чарапком, абварныя вырабы таксама адносяцца да гэтай групы. Непаліваныя чарапкі адрозніваюцца невысокай гіграскапічнасцю – 95,3 %, меншай як у паліваных і дымлёных – 91 і 92 % адпаведна.

Непаліваны посуд прадстаўлены фрагментамі гаршкоў (81 %), місак і міскападобных начынняў (12 %), накрывак (1 %). Знойдзена таксама некалькі фрагментаў ад гладышоў, адзіны фрагмент талеркі і адзіны фрагмент непаліванага падсвечніка.

1. Гаршкі

Для далейшага даследавання была адабрана 137 фр. венцаў непаліваных гаршкоў (больш за 75 % ад агульнай колькасці сабраных), астатнія не падлягаюць вызначэнню з-за іх фрагментарнасці альбо дрэннай захаванасці.

Адабраныя венцы класіфікаваныя па VI тыпах (табл.1, мал.1).

Табліца 1 – Размярканне венцаў непаліванага начыння (у %)

Від начыння	гаршкі						місы			талеркі
тып	1	2	3	4	5	6	1,2	3	4	1, 2
колькасць (%)	20,0	34,5	3,5	14,5	13,0	15,0	20,0	79,5	0,5	100,0

Тып I. Усяго да яго належаць 27 фрагментаў. Сярод знаходак 3 фр., якія ўпрыгожаны аднараднай хваляй па плечуку, і 6 фр. – двух, альбо шматрадным лінейным арнамантам. Венцы гэтага тыпу маюць павольна нахіленую ўнутр шыйку, закончваюцца яны борцікам (50%) альбо закруглены.

Тып II. Усяго – 47 фр., сярод іх 2 фр. абвараны і 2 фр. упрыгожаны двух- і трохрадным лінейным арнамантам па плечуку. Венцы гэтага тыпу маюць выгнутую шыйку невялікіх памераў і даволі крутыя плечыкі. Розныя афармленні венцаў дазваляюць вылучыць 3 віды.

Від 1. Усяго – 18 фр., сярод іх 2 фр. абвараны. Венца адагнута вонкі і коса зрэзана.

Від 2. Усяго – 19 фр. Венца адагнута вонкі і закруглена.

Від 3. Усяго – 10 фр., сярод іх 2 фр. упрыгожаны двух- і трохрадным паглыбленым арнамантам. Венца крыху адагнута і праяўлена невялікім патаўшчэннем.

Тып III. Усяго – 5 фр., сярод іх 2 фр. маюць сляды ручкі.

Тып IV. Усяго знойдзена 20 фр. Знаходкі маюць простае альбо крыху адхіленае венца і пакатыя плечыкі. У гэтым тыпе 2 фр. захавалі ручкі і 2 фр. – рэшткі ручак.

Тып V. Усяго – 18 фр. Фрагменты гэтага тыпу вылучаюцца крыху выгнутай шыйкай і фігурным заканчэннем венца. Па знешняй паверхні прасочваецца сваесаблівае рабро, якое можа мець розны профіль. Плечыкі пакатыя.

Тып VI. Усяго – 21 фр. Адзіны фрагмент упрыгожаны шматрадным паглыбленым лінейным арнамантам па плечуку. Да гэтага тыпу можна аднесці венцы, якія вылучаюцца сваімі малымі памерамі, часам сыходзячы да валікападобнага патаўшчэння па краю. Шыйкі няма, плечыкі крутыя. У залежнасці ад асаблівасцей афармлення края венцы можна падзяліць на 4 віды.

Від 1. Усяго – 6 фр. Валікападобнае заканчэнне венца.

Від 2. Усяго – 6 фр. Адзіны фрагмент, які быў знойдзены, упрыгожаны шматраднай лініяй. Венца простае.

Від 3. Усяго – 3 фр., сярод іх 1 фр. мае сляды апрацоўкі ўнутры белым ангобам. Венца простае, моцна адхіленае вонкі.

Від 4. Усяго – 6 фр. Адзін з фрагментаў абвараны. Венца валікападобнае, але звонку пад ім зроблены нейкі раўчук, які стварае ўражанне з'яўлення шыўкі.

Малюнак 1 – Класіфікацыя венцаў непаліванага начыння з Нясвіжа

Гаршкі											Місы		
I	II			III	IV	V	VI				I	II	III
	1	2	3				1	2	3	4			

Мяркуючы па асаблівасцям склада фармовачнай масы (дамешкі жарствы і пяску ў цеста), *найбольш раннімі з'яўляюцца гаршкі першага і другога тыпаў*. Аналагічныя формы ўжываюцца ў даследуемым рэгіёне, пачынаючы з XV ст. (па матэрыялах з раскопак у Міры). З XVI ст. уваходзяць у побыт гаршкі VI тыпа, трэба адзначыць, што яны мелі вельмі доўгі час бытаванне: гаршкі падобных форм карысталіся і ў XX ст. Чацвёрты і пяты тыпы з'яўляюцца ў XVII ст., крыху пазней – трэці тып.

2. Дыяметры венцаў гаршкоў

Дыяметры венцаў гаршкоў па тыпах прадстаўлены ў табл.2. Звяртае ўвагу розніца паміж сярэднімі дыяметрамі/модамі найбольш старых тыпаў: тып 1 мае большы дыяметр чым тып 2 (18 і 15 см адпаведна). Розніца і размах варыяцыі прыкметы: калі дыяметры венцаў тыпу I месцяцца ў межах 16-23 см, то дыяметры венцаў тыпу II маюць памеры ад 12 да 19 см. Размярканне дыяметраў тыпаў III-VI даволі падобнае да размяркання венцаў тыпу II: ад 11 да 33 см, ад 12 да 22 см, ад 12 да 19 см і ад 13 да 19 см з найбольш папулярным памерам, як можна здагадацца, каля 15 см. Размярканне нешматлікіх венцаў тыпаў III-VI раўнамернае, без піка частасці сустракаемасці.

Табліца 2 – Дыяметры венцаў непаліўных гаршкоў па тыпах венцаў

Тып	1	1	1	1	1	2	2	2	2	2
Дыяметр	16	17	18	19	20	12	13	14	15	16
Колькасць	2	4	11	7	1	2	1	6	11	8

Тып	2	2	2	3	3	3	3	4	4	4
Дыяметр	17	18	19	13	14	15	19	12	13	14
Колькасць	5	7	1	1	1	2	1	1	2	2

Тып	4	4	4	4	4	4	4	5	5	5
Дыяметр	15	16	17	18	20	21	22	12	13	14
Колькасць	4	2	2	1	1	2	2	1	2	2

Тып	5	5	5	6	6	6	6	6	6	6
Дыяметр	15	16	18	13	14	15	16	17	18	19
Колькасць	3	1	1	1	1	3	5	1	4	2

3. Місападобныя начынні

Сярод венцаў місападобных начынняў (місы, макотры, латкі) сустракаюцца венцы трох тыпаў (усяго даследавана 25 фр.).

I тып. Усяго – 5 фр. Місы простаі піялападобнай формы і непраяўленым венцам (зрэз венца можа быць закругленым ці зрэзаным).

III тып. Усяго – 16 фр. Два фрагменты апрацаваны абварай. Венцы маюць невялікі адхілены пад вуглом амаль закругленае завяршэнне (1 фр.) Тулава цыліндрычнае. Два фрагменты маюць па венцу раўчук пад накрыўку.

IV тып. Знойдзены ўсяго 1 фр.

Было сабрана некалькі фрагментаў непаліванай латкі, якія саставілі амаль поўны экзэмпляр начыння 18 ст. Венца мае хвалістае заканчэнне.

4. Дыяметры венцаў місападобных начынняў

Дыяметры венцаў непаліўных місападобных начынняў па тыпах венцаў прадстаўлены ў табл. 2. Памеры місападобных начынняў ад 11 да 33 см, варыяцыйны шэраг вельмі расцягнуты без выразнага піка.

Табліца 3 – Дыяметры венцаў непаліўных місападобных начынняў па тыпах венцаў

Тып	1	1	1	1	3	3	3	3	3	3
Дыяметр	16	19	20	23	11	17	19	21	22	24
Колькасць	1	1	2	1	1	2	2	1	1	2

Тып	3	3	3	3	3	3	3	3	4	
Дыяметр	25	26	27	28	29	30	31	33	15	
Колькасць	1	1	1	1	2	1	1	1	1	

5. Накрыўкі. Талерка

Усяго непаліваных накрывак знойдзена 5 фр. Сярод іх 3 фр. маюць патаўшчэнне, 1 фр. – простае заканчэнне. Дыяметры накрывак па венцу 18,0; 19,0; 28,0; 33,0 см. Можна здагадвацца па суадносінах памераў, што накрыўкі хутчэй адносяцца да місападобных начынняў (верагодна, латак), чым да гаршкоў.

Адзіны фрагмент непаліванай талеркі належыць да тыпа II.

6. Хімічны склад непаліваных начынняў

Хімічны склад непаліваных начынняў прадстаўлены ў табл. 3, іх характэрыстыка – у дадатку 1. Пры ўтрыманні вокісаў жалеза больш 5% колер паверхні чырвоны, пры зніжэнні – шарэе, пры доле вокіслаў жалеза ніжэй 3% колер паверхні робіцца белы (пры абпале ў акісляльным асяроддзі).

Табліца 4 – Хімічны склад цеста розных непаліваных вырабаў (№№ 63 – латка, 65 – падсвечнік, 74 – вазон, 75 – макотра, 146 – белаглінянае начынне)

Узор	K ₂ O	CaO	Fe ₂ O ₃	SiO ₂	P ₂ O ₅	MgO	NaO	Al ₂ O ₃	TiO ₂	MnO
63	3,85	2,60	6,3	68,96	0,40	2,33	1,15	10,84	0,79	0,11
65	3,94	1,25	5,67	75,54	0,31	2,16	1,26	10,68	0,82	0,12
74	4,13	6,86	4,42	60,11	0,95	4,53	1,56	9,79	0,67	0,11
75	4,49	2,00	6,13	66,29	0,25	2,72	1,17	14,05	0,84	0,08
146	0,91	0,75	2,26	76,14	0,64	0,68	0,48	16,32	1,02	0,05

Высновы. Непаліваны посуд дае *самыя старажытныя на тэрыторыі Нясвіжа ўзоры керамічных вырабаў*, якія *дакуюцца XV ст.* (тыпы непаліваных гаршкоў I і II з дамешкамі аташчальнікаў).

Дадатак 1. Апісанне проб керамікі (умоўныя пазначэнні: дд – дыяметр донца, дв – дыяметр венца)

Узор	Катэгорыя знаходкі	Апісанне	Час бытавання
63	Непаліваная латка	Хвалістае заканчэнне венца дв=34,0 см; дд=22,0 см вышыня 10,0 см	18 ст.
65	Тэракотавы падсвечнік	Арнамент нанесены белым ангобам, д=8,8 см	18 ст.
74	Непаліваны вазон для кветак	Светлагліняны дв=9 см; дд=4,5 см; вышыня 7,3 см	19 ст.
75	Венца макотры	Абваранае, д=23,0 см	17-18 ст.
146	Фр. непаліванага начыння	Двухрадная несупадаючая хваля нанесена тэракотавым колерам па белаглінянаму чарапку	19 ст.

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ

1. Зайцава, В.Я. Матэрыяльная культура Нясвіжа XVI–XIX стст / В.Я. Зайцава, І.І. Сінчук / Усебеларуская канферэнцыя гісторыкаў. Гістарычная навука і гістарычная адукацыя ў Рэспубліцы Беларусь (новыя канцэпцыі і падыходы). Мінск, 3–5 лютага 1993 года. Тэзісы дакладаў і паведамленняў. Частка I. Гісторыя Беларусі. – Мінск, 1993. – С. 90–92.

2. Зайцева О.Е. Дымленая посуда 15-19 вв. из г.Несвижа / О.Е. Зайцева, І.І. Сінчук / Праблемы развіцця яўрэйскай культуры на Беларусі. Мінск, 3–4 сакавіка 1993 г. – Мінск, 1993. – С. 17–20.

3. Зайцава, В.Я. Паліваны посуд з Нясвіжа / В.Я. Зайцава, І.І. Сінчук / Музы Нясвіжа. Матэрыялы навуковай канферэнцыі. Нясвіж 5 мая 1997 года. – Мн., 1997. – С. 33–36.

4. Сінчук, І.І. Матэрыяльная культура Нясвіжа 16–19 ст. / І.І. Сінчук, У.І. Чарняўскі, В.Я. Зайцава / Памяць: Нясвіжскі раён. – Мінск., 2001. – С. 555–558.

Zaitseva O. E., Sintchouk I. I. Unglazed pottery from Nesvizh

Basing on the materials from Excavations, 1991 in the city of Nesvizh, the authors propose typology of unglazed vessels of 15-19 centuries. Search in hygroscopicity of the artifacts shows that studied unglazed samples have less hygroscopicity compared with the glazed and smoked samples. The chemical composition of 5 studied samples was examined (there is definite difference in artifacts made from red or white clay on level of Fe₂O₃). Diameters of the shoulders are shown in accordance to the type of vessel (maximum average diameter – 18 cm, shows Type I pots, about 15 cm - all the other Types, the covers of large diameters correspond to “bowl-like” vessels). Unglazed pots dated to the end of the 15th century (types I-II) are the most ancient samples of pottery in the territory of Nesvizh. Therefore, according to archeological data, Nesvizh should be excluded from the list of Chronicle cities in Belarus.